

Марина Яковлєва

(Одеса, Україна)

**ЗМІСТ ТА СТРУКТУРА ЗАГАЛЬНОКУЛЬТУРНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ У СУЧАСНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ ПРИ
ВИКЛАДАННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ВИЩИХ ЮРИДИЧНИХ
НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ**

У статті проаналізовано науково-педагогічну літературу та розкрито сутність поняття «загальнокультурна компетентність», доведена його багатозначність, охарактеризовано різні підходи до визначення поняття та обґрунтоване значення її сформованості у нового покоління фахівців з права.

Ключові слова: *культура, загальнокультурна компетентність, загальна культура, компетенція, культура особистості, компетентісний підхід.*

Scientific-pedagogical literature is analyzed in the article, different approaches to the concept "general cultural competence" are characterized, its significance is proved, the importance of its formation of the new generation of specialists of law is justified.

Keywords: *culture, general cultural competence, general culture, competence, culture of personality, competence approach.*

Постановка проблеми. Метою вищої освіти в Україні є підготовка фахівців, здатних забезпечити перехід від індустріального до інформаційно-технологічного суспільства через новаторство в навчанні, вихованні та науково-методичній роботі. Усе більше звертається увага на доступність і якість освіти, універсальність підготовки випускника та його адаптованість до ринку праці, на особистісну зорієнтованість навчального процесу, його інформатизацію, визначальну функцію освіти в забезпеченні сталого людського розвитку. З-поміж основних напрямів державної освітньої

політики Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр. розмежовують такі: реформування системи освіти на основі філософії "людиноцентризму" як стратегії національної освіти; модернізація структури, змісту й організації освіти на засадах компетентнісного підходу; переорієнтація змісту освіти на цілі сталого розвитку; розвиток наукової та інноваційної діяльності в освіті, підвищення якості освіти на інноваційній основі [12].

У межах Болонського процесу поширюється система безперервної освіти, яка ґрунтується на засадах демократизації, розвитку, підвищення компетентності кожного учасника навчального процесу. Пріоритетними напрямками державної політики щодо розвитку вищої освіти в контексті Болонського процесу визначено формування національних і загальнолюдських цінностей та інтеграцію вітчизняної вищої освіти до європейського й світового освітнього просторів.

У сучасних умовах актуальною є проблема формування культури фахівців, в якій поєднується високий професіоналізм, інтелігентність, соціальна зрілість та творчий початок. В умовах становлення в Україні громадянського суспільства, правової держави, демократичної політичної системи освіта має стати найважливішим чинником гуманізації суспільно-економічних відносин, формування нових життєвих орієнтирів особистості. Передумовою утвердження розвинутого громадянського суспільства є підготовка освічених, моральних, мобільних, конструктивних і практичних людей, здатних до співпраці, міжкультурної взаємодії, які мають глибоке почуття відповідальності за долю країни, її соціально-економічне процвітання, становлення майбутніх фахівців як носіїв цінностей загальнолюдської і національної культури, інтерпретаторів культури, творців нових культурних зразків.

Важливо збагачувати майбутніх фахівців юридичного профілю універсальними й специфічно-національними цінностями своєї й іншої культур; формувати духовну сферу особистості; виховувати її моральні та

естетичні цінності, урахуваючи загальнолюдське, конкретно-історичне й національне, посилювати гуманітарність змісту освіти, що пов'язано із широтою розуміння феномена життя людини, поліфонічним світоглядом, який передбачає гармонію знань, почуттів, творчих дій.

Одним із аспектів навчально-виховного процесу вищої школи є завдання не нав'язувати, а допомогти молоді засвоїти нові зразки культурної діяльності, правильно використовуючи відповідні технології, здатні корегувати цей процес. Йдеться про набуття студентами вмій та навичок у процесі навчально-пізнавальної діяльності, які дозволять різнобічно сприймати та осмислювати факти та явища культури; формувати цілісний погляд на сучасний світ; застосовувати знання стосовно нових соціокультурних об'єктів. Оволодіння культурологічними знаннями, які пов'язані з професійною зорієнтованістю студентів, потрібні для досягнення загальнокультурної компетентності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Компетентність усе більше набуває статусу особливої реальності, важливої як у сфері професійної освіти, так і у сфері практичної діяльності. Вітчизняні та російські педагоги, впливові міжнародні організації, наднаціональні об'єднання інтенсивно розвивають ідеї впровадження компетентнісного підходу у зв'язку із проголошенням необхідності модернізації освіти. Російський дослідник А. Андрєєв підкреслює, що "виникнення і розповсюдження компетентнісного підходу – не внутрішня справа педагогіки, а прояв більш широкої тенденції, пов'язаної з адаптацією завдань освіти до деяких конкретних особливостей соціально-історичної ситуації" [1].

Теоретичні питання компетентнісного підходу до навчання розкриті в працях І. Єрмакова, В. Кононко, О. Овчарук, І. Родигіної, Л. Сохань, А. Хуторського та ін.

У сучасному науково-педагогічному обігу вживається два терміни: "компетентність" і "компетенція". Російські педагоги В. Краєвський та А. Хуторський вважають, що компетенція – це визначена вимога до освітньої

підготовки, а компетентність є результатом набуття компетенції, це сформована якість особистості, володіння людиною відповідною компетенцією, ставлення до неї й до предмета діяльності [9].

За твердженням Н. Гавриш компетентність є особистісною, складною характеристикою людини, що засвідчує її достатню її обізнаність, уміння, зорієнтованість у низці питань. Отже, на думку автора, компетентність – це особистісна якість, а компетенція – низка питань, за якими характеризують зазначену якість. Компетенції є важливим компонентом структури особистості, в якому фокусується її життєвий досвід, здобутий у діяльності, взаємодії та спілкуванні [3]

У науковій літературі пропонується декілька підходів щодо визначення цих понять:

- обидва терміни вживаються як синоніми (С. Дружилов, Е. Зеєр, А. Миролубов);
- компетенції вважають складниками компетентності (К. Махмурян);
- компетентність – здатність до діяльності, а компетенція – повноваження певної особи (В. Кальней та С. Шишов).

Згідно із трактуванням авторського колективу українських учених під керівництвом І. Єрмакова компетентність є підходом до знань як до інструмента розв'язання життєвих проблем, прийняття рішень у різних сферах діяльності людини, це загальна здібність, що ґрунтується на знаннях, досвіді, цінностях, набутих завдяки навчанню, вихованню, інтеграції в простір соціальних і культурних відношень, міжособистісної інтеграції та спілкування [4]. Як підкреслює Л. Масол, "акцентується аксіологічний і соціокультурний виміри – готовність до самостійної діяльності відповідно до світоглядних установок і ціннісних орієнтацій особистості, з одного боку, і соціокультурних координат, з іншого" [11].

Визначення суті та змісту загальнокультурної компетентності у сучасних дослідженнях при викладанні іноземної мови у вищих юридичних навчальних закладах і визначає *мету* даної статті.

Виклад основного матеріалу. Компетентність передбачає наявність в особистості знань та вмінь, однак ними не вичерпується, оскільки обов'язково передбачає особистісне ставлення до них, а також досвід людини, який дає змогу ці знання доповнити до того, що відомо, та її здатність зрозуміти життєву чи професійну ситуацію, в якій можна їх використати. Отже, кожна компетентність побудована на поєднанні знань і вмінь, пізнавальних ставлень і практичних навичок, цінностей, емоцій, поведінкових компонентів – усього того, що можна використати для активної дії в конкретних ситуаціях, тобто компетентність розглядаємо як системне поняття, а компетенцію – як його складник, як основу для подальшого формування й розвитку компетентності. Компетентність, на думку Н. Тарасової, можна представити як категорію, що складається із п'яти головних компонентів: 1) глибокого розуміння суті завдань, що виконуються, і задач, що розв'язуються; 2) знання досвіду, що є у певній галузі, активного оволодіння його кращими досягненнями; 3) уміння вибирати засоби і способи дії, які адекватні конкретним обставинам місця і часу; 4) почуття відповідальності за досягнуті результати; 5) здатність вчитися на помилках і вносити корективи у процес досягнення мети [13].

Значущими стали такі характеристики компетентності: компетентність – це діяльнісна категорія, тобто вона виявляється тільки в діяльності, причому важливими для виявлення компетентності є контекст і конкретна ситуація: у тій самій сфері діяльності, проте в різних обставинах людина може виявити (або не виявити) свою компетентність; для вияву компетентності важливими є значущість (суб'єктивна цінність) поставлених завдань і зацікавленість індивіда в розв'язанні проблеми.

Дослідження І. Зимньої засвідчує, що компетентності можна об'єднати в три основні групи: 1) компетентності, що належать до особистості як до

суб'єкта життєдіяльності (здоров'язбереження, ціннісно-смилова зорієнтованість у світі, розширення знань); 2) компетентності, що належать до взаємодії людини з іншими (розв'язання конфліктів, співпраця, толерантність, спілкування); 3) компетентності, що належать до діяльності людини й виявляються в усіх її типах та формах [5]. Нас зацікавив цей підхід у контексті дослідження процесу формування загальнокультурної компетентності, оскільки він враховує всі складники культури особистості.

До переліку основних компетентностей випускників середніх загальноосвітніх навчально-виховних закладів, визначених на засіданні експертної групи Міністерства освіти і науки України, Академії педагогічних наук, Програми розвитку ООН протягом 2004 р. ввійшли такі: уміння вчитися, соціальна компетентність, загальнокультурна, здоров'язберігаюча, компетентності з інформаційних та комунікативних технологій, підприємницька компетентність. Загальнокультурна компетентність передбачає здатності: аналізувати й оцінювати досягнення національної та світової культури, застосовувати засоби полікультурної взаємодії, володіти рідною та іноземними мовами й нормами відповідної мовної культури, інтерактивно використовувати символіку та тексти, усвідомлювати й зберігати індивідуальні, національні та загальнолюдські цінності, бути толерантними в умовах різних культур [7].

Для уточнення змісту поняття "загальнокультурна компетентність" потрібно з'ясувати також основні положення щодо понять "культура" та "загальна культура".

Аналіз філософської, психологічної та педагогічної літератури засвідчує, що поняття "культура" досить багатогранне. Ми не ставили за мету детально проаналізувати поняття "культура" в загальному, тому зупинимося лише на основних положеннях, які враховуємо в нашому дослідженні.

Загалом у сучасній науці склалися три основні підходи до визначення культури: ціннісний, діяльнісний та особистісний. Відповідно до ціннісного підходу культура визначається як об'єктивна стосовно людини даність –

сукупність досягнень суспільства в його матеріальному та духовному розвитку. У діяльній концепції культуру вважають специфічним способом суспільної та індивідуальної життєдіяльності людини. В особистісному підході розуміння культури охоплює вияви суб'єктності людини, властивості, якості, рівень свободи, освіченості, моральності й духовності людей, їх здатність до культурного саморозвитку.

З-поміж багатьох визначень поняття "культура" ми беремо до уваги такі, які, по-перше, співвідносяться з предметом нашого дослідження; по-друге, актуалізують суб'єктно-творчу діяльність людини, тому що культура інтерпретується в них як:

- універсальний спосіб людського буття, оскільки вона має багатогранні функції й властивості розвитку суспільства, творчих сил і здібностей людини (М. Каган);
- засіб саморозвитку людини, розкриття й реалізація її сутнісних сил у різноманітній суспільній діяльності (Н. Злобін, Л. Коган , В. Межуєв);
- засіб діяльності людини (Е. Маркарян);
- характеристика творчої діяльності людини, для якої властиві цілісність та інтегрованість (Л. Волович).

Унаслідок аналізу наукової літератури ми прийшли до висновку, що найбільш адекватним до предмета нашого дослідження є визначення поняття "культура", запропоноване В. Конєвим: "Культура – це накопичений людиною досвід діяльності, потрібний для відтворення цієї діяльності шляхом формування людини" [8]. Слід підкреслити, що центром культури є загальнолюдські цінності, а також історично сформовані способи їх відтворення та досягнення, проте кожна особистість індивідуальна й неповторна у власному культурному розвитку. Культура сприймається й засвоюється кожною людиною індивідуально й зумовлює її особистісне становлення. Отже, як указує Т. Іванова, "культура особистості – це система знань, поглядів, переконань, умінь, які сприяють виникненню механізмів та технологій використання накопиченої соціальної інформації, яка зі свого

боку транслюється у всіх аспектах життєдіяльності людини, утворюючи культурний генофонд суспільства" [6].

Отже, ми розглядаємо культуру з позицій формування людини як суб'єкта соціальної діяльності: людина, яка реалізує свою соціальність, стає суб'єктом діяльності. Для суб'єкта сучасного полікультурного середовища обов'язковим складником є його культурне самовизначення, тобто процес створення і реалізації системи уявлень індивіда щодо культурного простору та свого місця й культурного змісту спілкування в цьому просторі. Культурне самовизначення пов'язане із суб'єктом різними формами активності та предметної спрямованості індивідуальних культурних інтересів, з їхньою наступною трансформацією й розвитком [10].

Одним з важливих понять, потрібних для осмислення змісту загальнокультурної компетентності фахівця є "загальна культура особистості".

У дослідженнях Т. Браже загальну культуру особистості визначено загалом як "рівень розвитку і реалізації сутнісних сил людини", а загальну культуру вчителя – як "сукупність компетенцій, пов'язаних із здатністю брати на себе відповідальність, брати участь у спільному ухваленні рішень; компетенцій, що стосуються життя в полікультурному суспільстві (розуміння відмінностей між представниками різних культур, мов і релігій, шанобливе ставлення до чужих традицій та ін." [2]. Ми вважаємо, що таке тлумачення загальної культури має стосунок не лише до вчителя, а й до будь-якого фахівця. Загальна культура охоплює ті етичні, загальноосвітні, релігійні та інші знання, якими повинен володіти і керуватися у своїй діяльності кожен член суспільства.

На підставі сказаного можна стверджувати, що формування загальнокультурної компетентності студентів юридичних ВНЗ є одним із завдань підготовки молоді в умовах багатонаціонального та полікультурного середовища, що реалізується в активній та повноцінній співпраці й міжкультурній взаємодії. Зі свого боку виконання цього завдання передбачає

формування в студентів уявлень про культурне різноманіття; забезпечення знаннями про власну культуру й культуру інших народів; виховання інтересу та чутливості до виявів взаємодіючих культур; навчання розумінню культурної історичної зумовленості поведінкових стереотипів під час осмислення універсального та специфічного у виявах культури; виховання толерантного ставлення до цінностей іншої культури, розвиток культурного самовизначення; навчання взаємодії з представниками інших культур.

Висновки. Аналіз цієї проблеми дав змогу зробити висновок, що формування загальнокультурної компетентності студентів вищих юридичних закладів дозволяє особистості застосовувати методи самовиховання, зорієнтовані на систему індивідуальних, національних, загальнокультурних цінностей, для розроблення й реалізації стратегій і моделей поведінки та кар'єри. Йдеться про розвиток особистості студентів, формування освіченої, творчої особистості, однак цьому процесові поки що бракує цілеспрямованості та науково-методичного забезпечення, тому особистісна перебудова навчально-виховного процесу відбувається спонтанно, повільно, неефективно.

Отже, потребу формування загальнокультурної компетентності майбутніх юристів зумовлено такими факторами:

- глобалізацією суспільного життя, розвитком міжнародних зв'язків у всіх галузях діяльності, що вимагає розуміння культур різних народів, їхніх національних традицій, особливостей мультикультурного світу та вміння жити в ньому;
- потребою підвищення конкурентоспроможності фахівців, їхньої адаптованості до сучасного світу;
- переорієнтованістю на фундаментальні цінності світової культури в поєднанні із збереженням національної самобутності у зв'язку з інтеграцією України у світовий освітянський простір, приєднанням до Болонського процесу.

На підставі проведеного аналізу можна стверджувати, що загальнокультурна компетентність стосується культури особистості в усіх її аспектах: володіння світовою та вітчизняною культурною спадщиною, культурою міжособистісних стосунків, дотримання принципів толерантності тощо. Вона має такі властивості: інтегративність, що віддзеркалює вплив усіх компонентів на особистість загалом; соціальність, яка виявляється в тому, що високий рівень загальнокультурної компетентності має суспільне значення, оскільки зростає престиж професійної освіти, а не лише окремого фахівця; регулятивність, яка передбачає сприяння самопізнанню та саморегуляції особистості; персоналізація, що дає змогу розвивати творчу особистість фахівця як індивідуальність; безперервність, що характеризується постійною потребою суб'єкта в саморозвитку, побудові власної траєкторії безперервної освіти. Сформована загальнокультурна компетентність дає особистості змогу аналізувати та оцінювати здобутки науки й культури, орієнтуватися в сучасному культурному просторі, користуватися засобами та технологіями міжкультурної взаємодії, рідною та іноземними мовами, методами самовдосконалення, що зорієнтоване на систему як загальнолюдських і національних та індивідуальних цінностей, реалізувати моделі толерантної поведінки та конструктивної діяльності в умовах мультикультурного розмаїття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреев А. Л. Компетентностная парадигма в образовании: опыт философско-методологического анализа / А. Л. Андреев // Педагогика. – 2005. – № 4. – С. 19–27.
2. Браже Т.Г. Из опыта развития общей культуры учителя / Т.Г. Браже // Педагогика. – 1993.- №2.- с. 70-75.
3. Гавриш Н. В. Орієнтація на розвиток суб'єктності студента у процесі підготовки професійно компетентних фахівців з дошкільної освіти / Н.В. Гавриш // Збірник наукових праць Бердянського державного

педагогічного університету (Педагогічні науки). – Бердянськ: БДПУ, 2007. – С. 44–49.

4. Життєва компетентність особистості: від теорії до практики: [наук.- методичний посібник] / за ред. І.Г. Єрмакова.- К.: Центріон, 2005.- 640 с.

5. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании / И. А. Зимняя. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 40 с.

6. Иванова Т.В. Культурологическая подготовка будущего учителя: Монография / Татьяна Викторовна Иванова. – К.: ЦВП, 2005. – 282 с.

7. Компетентнісний підхід у сучасні освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики: [колективна монографія] / Під заг. ред. О. В. Овчарук. – К.: "К.І.С.", 2004. – 112 с.

8. Конев В. А. Человек в мире культуры (культура, человек, образование) / В. А. Конев – Самара: Издательство "Самарский университет", 2000. – 109 с.

9. Краевский В.В. Основы обучения: Дидактика и методика / В.В. Краевский, А.В. Хуторской.- М.: Издательский центр «Академия», 2007.- 352 с.

10. Кузьменко Ю. В. Методика формування соціокультурної компетенції учнів основної школи в процесі навчання англійського діалогічного мовлення: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Кузьменко Юлія Вікторівна; Київський національний лінгвістичний ун-т. – К., 2007. – 310 с.

11. Масол Л. М. Компетентнісно-орієнтований підхід до загальної мистецької освіти / Л. М. Масол // Педагогічні науки: [зб. наук. праць]. – Бердянськ, 2006. – № 2: Теорія і практика естетичного виховання в умовах соціокультурної трансформації. – С. 25–31.

12. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012 – 2021 роки [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.mon.gov.ua/images/files/news.

13. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования / А.В. Хуторской // Народное образование.- 2003.- №2 с. 58-64.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Яковлєва Марина Леонідівна – кандидат педагогічних наук, викладач кафедри іноземних мов Одеської національної юридичної академії.